

УДК [342.951:340.6](4) DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.4.22>

Володимир Валентинович Чумак,

доктор юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
відділ організації наукової роботи (т.в.о. начальника відділу);

 <https://orcid.org/0000-0002-6171-2250>,
e-mail: v.v.chumak@ukr.net

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ

Досліджено зарубіжний досвід організації та діяльності судово-експертних установ на прикладі таких держав, як Німеччина, Франція, Велика Британія, Нідерланди та Чехія. Наголошено на законодавчих особливостях функціонування судово-експертних установ і регулювання правового статусу експерта. Визначено, що незалежно від відомчого підпорядкування судово-експертних установ їх діяльність ґрунтується на міжнародних стандартах.

Ключові слова: судово-експертні установи, судово-експертна діяльність, експерт, організація, діяльність, зарубіжний досвід, Німеччина, Франція, Велика Британія, Нідерланди, Чехія.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

У сучасних умовах розвитку правової та демократичної держави утвердження і забезпечення прав та основоположних свобод людини і громадянина стали провідним принципом діяльності практично кожної держави світу. Дотримання прав людини сьогодні є показником ефективного та дієвого державного механізму та правової держави із соціально орієнтованим вектором розвитку. У зв'язку з цим питання щодо забезпечення прав і свобод громадян починають знаходити своє відображення майже в усіх сферах суспільного життя та державного будівництва, не стала винятком у цьому контексті й система судово-експертних установ, оскільки саме судово-експертні установи покликані стати інститутом захисту та справедливого оцінювання правовідносин та правових явищ, адже у цьому контексті, як вдало вказує Л. М. Романенко, «ефективність здійснення судової експертної діяльності та використання її результатів у юридичному процесі взагалі і в адміністративному процесі зокрема, у першу чергу, залежить від стану її зовнішньої та внутрішньої організації, у другу – відповідності реаліям і потребам такого процесу. Організація здійснення судово-експертної діяльності та проведення експертних

досліджень в Україні на даний час, попри докладну правову регламентацію, не є досконалою. Це пов'язано із суттєвими змінами процесуального законодавства, становленням та розвитком адміністративного судочинства, формуванням його основних інститутів: доказування та доказів, важливе місце у яких займають судові експертизи. А отже, потребують наукового осмислення перспективні способи розвитку організації судово-експертної діяльності, організаційної структури експертних установ в Україні» [1, с. 444].

Підтвердженням актуальності цієї наукової статті є також положення Указу Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» від 8 листопада 2019 р. № 837/2019¹, яким передбачено таке: *«у сферах правової політики, забезпечення прав і свобод людини і громадянина: передбачити створення системи самоврядування судових експертів, запровадження рецензування висновку судового експерта та визначення граничних строків проведення судових експертиз з метою забезпечення подальшого здійснення структурних економічних реформ, запровадження додаткових механізмів для прискорення соціально-економічного розвитку України, підвищення добробуту населення, гармонійного розвитку регіонів, продовження впровадження європейських стандартів життя, зміцнення держави»*². Відповідно до проголошеного курсу розвитку судово-експертної діяльності в Україні законодавці внесли низку змін у титульний Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII (останні зміни набули чинності 1 січня 2021 р.)³, а тому в умовах євроінтеграції та активної співпраці з міжнародними і зарубіжними судово-експертними установами нагальним є дослідження європейських стандартів (зарубіжного досвіду) організації та діяльності судово-експертних установ, аналогічних українським.

Отже, питання щодо запозичення успішного зарубіжного досвіду діяльності та функціонування судово-експертних установ постає особливо гостро. Відповідно варто акцентувати увагу на тому, що не слід просто копіювати законодавство зарубіжних країн, зокрема учасниць Європейського Союзу (далі – ЄС), а необхідно враховувати вітчизняний менталітет та особливості національної специфіки розвитку судово-експертної діяльності й організаційної будови судово-

¹ Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 08.11.2019 № 837 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019> (дата звернення: 18.12.2020).

² Там само.

³ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 18.12.2020).

експертних установ. Так, на думку В. В. Джарти, з якою ми погоджуємося, «зважаючи на сучасні євроінтеграційні прагнення України, нагальною є необхідність узгодити українську правничу термінологію з європейською» [2, с. 183; 3, с. 185].

Стан дослідження проблеми

Загальні питання судово-експертної діяльності в Україні та за кордоном неодноразово ставали предметом наукових дискусій серед науковців різних галузей права. Зокрема, вказана тематика знайшла своє відображення у працях таких учених-адміністративістів, як В. Авер'янов, С. Алексєєв, О. Андрійко, О. Бандурка, В. Бевзенко, Ю. Битяк, В. Галуцько, В. Гаращук, І. Глобенко, І. Гоменюк, В. Гора, С. Гусаров, С. Грицак, С. Діденко, О. Дрозд, О. Дуфенюк, О. Жеребко, В. Журавський, О. Зайчук, О. Ключев, Т. Коломоець, І. Коліушко, В. Колпаков, А. Комзюк, М. Комісаров, В. Коротаєв, О. Кузьменко, О. Кравченко, О. Купрієвич, В. Курило, К. Куркова, О. Лакуста, О. Миколенко, В. Настюк, Л. Омельчук, Н. Оніщенко, О. Резнік, О. Петришин, С. Перлін, Л. Романенко, В. Сокурєнко, С. Сорока, Ю. Шпак, О. Яковенко та ін. Указані вчені та науковці зробили значний внесок у розвиток правової науки щодо питань судово-експертної діяльності та функціонування судово-експертних установ в Україні. Проте малодослідженою залишається проблематика організації та діяльності судово-експертних установ за кордоном у контексті подальшої імплементації позитивних здобутків судово-експертної діяльності у національну практику правозастосування.

Мета і завдання дослідження

Метою цієї наукової статті є дослідження зарубіжного досвіду (на прикладі Німеччини, Франції, Чехії, Нідерландів та Великої Британії) організації та діяльності судово-експертних установ з метою імплементації позитивних здобутків нормативно-правового та функціонального забезпечення судово-експертної діяльності. Відповідно до окресленої мети необхідно вирішити такі *завдання*: 1) дослідити базові для статті категорії: організація, діяльність, судово-експертна діяльність; 2) установити нормативно-правову базу організації та діяльності судово-експертних установ за кордоном; 3) визначити статус судово-експертних установ за кордоном; 4) з'ясувати пріоритетні напрями вдосконалення чинного адміністративного законодавства, що регламентує організацію та діяльність судово-експертних установ в Україні.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає в подальшому розвитку положень, отриманих ученими та науковцями, щодо організаційної структури і практичної діяльності судово-експертних установ як в Україні, так і за кордоном, а також у формулюванні нових концептуальних

положень, висновків та пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу

Забезпечення розвитку України як правової держави й захисту прав та основоположних свобод громадян залежить від ефективності організації і діяльності її державних органів, серед інших і судово-експертних установ. Зокрема, із цього приводу автори М. Гузела та В. Кацнір слушно зазначають, що «ефективність експертно-криміналістичної діяльності залежить від стану її організації, а також відповідності нагальним потребам практики боротьби із злочинністю та сучасним науково-технічним досягненням, які покликані максимально задовольнити ці потреби» [4, с. 130]. Також у цьому контексті слушною є думка В. Введенської, яка стверджує, що «розвиток українського суспільства, зокрема його євроінтеграційний вектор, зумовлює появу нових подій і явищ, що мають віднайти своє місце як у національному законодавстві, так і в теорії права» [5, с. 12]. Тому дослідження успішного європейського та зарубіжного досвіду організації та діяльності судово-експертних установ є нагальним і своєчасним. Відповідно, зазначене потребує науково обґрунтованого теоретичного осмислення базових понять і категорій.

Так, поняття «організація» (англ. *organization*) походить від давньогрецького слова *органон*, яке позначає знаряддя або інструмент. Від нього ж пішло поняття «орган», а потім як похідні «організм» та «організація». Виросла організація із людських потреб у кооперації зусиль для досягнення своїх особистих цілей у зв'язку з наявністю цілої низки фізичних, біологічних, психологічних і соціальних обмежень [6].

Також «організація – це функція управління, в межах якої здійснюється розподіл робіт поміж окремими робітниками та їх групами та узгодження їх діяльності. Реалізація функції організації здійснюється у процесі організаційної діяльності. Організаційна діяльність – це процес, за допомогою якого керівник усуває невизначеність, безладдя, плутанину та конфлікти поміж людьми щодо роботи або повноважень і створює середовище, придатне для їх спільної діяльності» [7].

У свою чергу, інше важливе для цієї наукової статті поняття «діяльність» означає: 1) «процес взаємодії людини з довкіллям, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок появи потреби»¹; 2) специфічно людська форма ставлення до навколишнього світу, змістом якої є доцільні зміни і перетворення речей і явищ залежно від людських потреб [8].

¹ Діяльність (значення) // Вікіпедія : віл. енцикл. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Діяльність_\(значення\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Діяльність_(значення)) (дата звернення: 18.12.2020).

Ураховуючи зазначене, не менш важливим є тлумачення категорії «судово-експертна діяльність», визначення якої й досі не відображено у титульному Законі про судову експертизу. Так, на думку Г. Стрілець, «судово-експертна діяльність – це врегульована законодавством діяльність судово-експертних установ, спрямована на проведення незалежних судових експертиз унаслідок об'єктивного, повного і всебічного дослідження з дотриманням сучасних досягнень науки і техніки, організація роботи судово-експертних установ у цілому і їхніх структурних підрозділів, їх науково-методичне й інформаційне забезпечення, підбір і підготовка судово-експертних кадрів» [9, с. 13]. Інші дослідники (Т. Аверьянова, Р. Белкін, Ю. Корухов, та О. Россинська) стверджують, що «судово-експертна діяльність є системою дій і пов'язаних з ними правовідносин, що здійснюються в процесі судочинства уповноваженими органами і особами з призначення, організації і проведення судових експертиз» [10, с. 440].

Також у науці існує думка, що «не потрібно обмежувати судово-експертну діяльність – діяльністю, що відбувається лише в межах судово-експертних установ, хоча більшість експертиз проводиться саме в спеціалізованих експертних закладах». Як указують В. Маляренко та Ю. Аленін, «судовими експертами можна залучати як співробітників судово-експертних установ, так і обізнаних осіб, для яких проведення судової експертизи не обов'язкове» [11, с. 479; 12, с. 46].

Відповідно, з метою визначення сутності організації та діяльності судово-експертних установ та з урахуванням вітчизняних поглядів на перелічені категорії вважаємо слушним розпочати вивчення зарубіжного і європейського досвіду організації та діяльності судово-експертних установ.

Так, у європейських державах «здавна були відомі дві основні організаційні форми судової експертизи. Визначальним моментом для першої з них виявилася орієнтація на спеціальні, зокрема й експертні установи, для другої – на конкретних фахівців, занесених у списки судових експертів. Остання організаційно-процесуальна форма судової експертизи в середині минулого століття була відома в соціалістичних європейських країнах як інститут присяжних експертів. Суть інституту присяжних експертів полягала в тому, що проведення експертиз доручалося фахівцям, що прийняли присягу. У країнах ЄС на сьогодні також закріплені дві основні організаційні форми діяльності судово-експертних установ. Перша – орієнтація на спеціальні (зокрема й експертні) установи, друга – орієнтація на конкретних фахівців, внесених у списки судових експертів або тих, що отримали ліцензію на право проведення судової експертизи» [4, с. 131; 13].

Так, наприклад, у Німеччині в кожній землі є своя незалежна судово-експертна лабораторія (частина *das Landeskriminalamt*), федеральні поліцейські формування (*das Bundeskriminalamt*), що мають

власні відділи судових досліджень для здійснення спеціальних експертиз і досліджень, а також власні бази даних криміналістичної значущої інформації¹. Така організаційна будова судово-експертних лабораторій (установ) зумовлюється територіальним устроєм держави й особливостями здійснення правозахисної діяльності, що має на меті якнайшвидше захистити права громадян та відповісти на важливі питання, що стоять перед експертом.

В юридичній системі Франції судово-експертна діяльність посідає одне з провідних місць, оскільки її розуміють як ефективний спосіб доказування у судових провадженнях та як допомогу судді під час винесення ним судового рішення. Також варто наголосити, що всю організацію та діяльність судово-експертних установ Франції побудовано за міжнародними стандартами, на підставі чого у французькій судово-експертній системі є міжнародна експертиза. Міжнародна експертиза зачіпає інтереси міжнародної торгівлі, навіть якщо наразі «поняття торгового характеру передбачено для відомості, критерієм вважається тільки характер угод ... поняття торгівлі охоплює операції з торгівлі, виробництва, будівельну діяльність та інші види надання послуг»².

Окремо слід звернути увагу на правову основу організації та діяльності судово-експертних установ та експертів. Так, зокрема, міжнародна та національна судово-експертна діяльність і співробітництво регулюються цивільним процесуальним законодавством та законодавством про судову експертизу, положення яких ґрунтуються на нормах Гаазької конвенції від 18 березня 1970 р. (Франція підписала цю Конвенцію 24 серпня 1972 р. і опублікувала постанову про її підписання 9 квітня 1975 р.)³.

Отже, організація та діяльність судово-експертних установ у Франції ґрунтується на національному та міжнародному законодавстві, що регламентує особливості проведення судових експертиз та правовий статус експерта.

Спільною тенденцією для судово-експертних установ Німеччини та Франції є об'єднання судових експертів в асоціації за галузями

¹ Зарубежный опыт организации судебно-экспертной деятельности // Lib-sale : сайт. URL: <https://lib.sale/mejdunarodnoe-pravo-besplatno/zarubejnyiy-opyt-organizatsii-sudebno-106642.html> (дата звернення: 18.12.2020).

² Нормы и стандарты экспертизы во Франции // Юрист : сайт. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575015#pos=728;-37 (дата звернення: 18.12.2020).

³ Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах : від 18.03.1970 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_922 (дата звернення: 18.12.2020).

знань, більш того, останнім часом обговорюється питання створення асоціацій, які б об'єднували експертів країн ЄС.

Як приклад можна розглянути організаційну структуру експертно-криміналістичної служби Великобританії (The Forensic Science Service – FSS) – виконавчої установи МВС Великобританії, яка є важливою ланкою в роботі британської поліції з розкриття, розслідування і запобігання злочинам [4, с. 130–131]. Основним завданням FSS (The Forensic Science Service) є надання професійної допомоги у процесі розкриття і розслідування злочинів. Однак законодавством Великобританії передбачено можливість залучення до роботи фахівців приватних криміналістичних лабораторій, які зазвичай надають свої послуги з деяких специфічних видів експертиз (наприклад, криміналістичного дослідження документів). Слід зазначити, що співробітники експертно-криміналістичної служби Великобританії беруть участь в оперативно-розшукових і слідчих заходах, виконують експертизи і дослідження для регіональних поліцейських підрозділів Англії та Уельсу, а також для Королівської прокуратури, митної й акцизної служби та низки інших правоохоронних органів. FSS надає послуги приватним компаніям як усередині країни, так і за кордоном та активно взаємодіє з правоохоронними органами більш ніж 35 зарубіжних держав¹.

У Нідерландах судові експерти державних експертних установ проводять експертизи і дослідження за зверненням поліції, а не суду. Суд запрошує експертів незалежно від їхнього основного місця роботи.

У Чехії судово-експертна діяльність регулюється Законом «Про експертів і перекладачів» від 20 квітня 1967 р. № 36. Відбір експертів (перекладачів) здійснюється у співпраці з державними органами влади, науковими установами, університетами та громадськими організаціями, які діють при регіональних судах. Тобто такими організаціями є не лише державні та недержавні установи, що на професійній основі здійснюють експертну діяльність, а й вищі навчальні заклади, наукові інститути й організації, які на прохання державних органів можуть виконати експертне дослідження та скласти висновок судової експертизи².

¹ Експертный центр при Институте судебных экспертиз и криминалистики: Европейская Сеть судебно-экспертных учреждений (European Network of Forensic Science Institutes – ENFSI) // Центр експертиз : сайт. URL: <https://ceur.ru/library/spravochnik/ms/item126232/> (дата звернення: 18.12.2020).

² 37/1967 Sb. VYHLÁŠKA ministerstva spravedlnosti ze dne 17. dubna 1967 k provedení zákona o znalcích a tlumočnících. URL: http://eagri.cz/public/web/ws_content?contentKind=regulation§ion=1&id=30965&name=37/1967 (дата звернення: 18.12.2020).

Висновки

Отже, судово-експертна діяльність у Німеччині, Франції, Чехії, Нідерландах та Великій Британії здійснюється ефективно, а її правове регулювання відбувається без порушень прав і свобод людини з дотриманням міжнародних правил і стандартів. Їх законодавство, в якому розглядаються питання організації та діяльності судово-експертних установ, спрямовано на дотримання прав і свобод людини та громадянина, захист прав та інтересів судового експерта.

Отже, імплементація міжнародних норм і стандартів організації та діяльності судово-експертних установ виводить експертні установи на новий рівень функціонування. Це надає можливість створити дієвий механізм управління і функціонування судово-експертних установ та експертів, який визначатиме високі вимоги до проведення судової експертизи, підвищить професійний рівень і результативність співробітників експертних установ, що відповідає потребам сучасного судочинства.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень може бути визначення правового статусу судового експерта в Україні та за кордоном.

Список бібліографічних посилань: 1. Романенко А. М. Розвиток організації судово-експертної діяльності в Україні з урахуванням досвіду деяких зарубіжних країн. *Право та управління*. 2012. № 1. С. 444–452. 2. Тополя Р. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 183–187. 3. Джарта В. В. Управління об'єктами державної власності в Україні: правова природа та механізм реалізації : монографія. Харків : Діа плюс, 2014. 270 с. 4. Гузела М., Кацнір В. Зарубіжний досвід організації судово-експертної діяльності в процесі здійснення кримінального переслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2018. № 906. С. 129–135. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18385/21.pdf> (дата звернення: 20.12.2020). 5. Введенська В. «Європротокол» як джерело доказів. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 6 (198). С. 12–15. 6. Поняття організації // Основи менеджменту : навч. посіб. / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. Київ : Кондор, 2006. 664 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-5412.html> (дата звернення: 18.12.2020). 7. Організаційна діяльність як загальна функція менеджменту // Основи менеджменту : навч. посіб. / І. О. Щєбликіна, Д. В. Грибова. Мелітополь : Вид. буд. Мелітоп. міськ. друк., 2015. 479 с. URL: https://pidru4niki.com/75134/menedzhment/organizatsiyna_diyalnist_zagalna_funktsiya_menedzhmentu (дата звернення: 18.12.2020). 8. Психологія творчості особистості // Психологія : навч. посіб. : в 2 ч. / М. А. Мацко, М. Д. Прищак. Вінниця : ВНТУ, 2012. Ч. 1. 103 с. URL:

https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/3prishak_psihologiya_ch1/1271.html (дата звернення: 18.12.2020). **9.** Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 19 с. **10.** Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Норма, 2008. 992 с. **11.** Уголовно-процессуальный кодекс Украины : науч.-практ. коммент. / под общ. ред. В. Т. Маляренко, Ю. П. Аленина. Харьков : Одиссей, 2005. 968 с. **12.** Лопата О. А. Поняття і зміст судово-експертної діяльності. *Міжнародний юридичний вісник*. 2016. Вип. 1 (3). С. 45–51. **13.** Скрипник М. Світовий досвід у судово-експертній діяльності // *Експертно-дослідна служба України* : офіц. сайт. 05.02.2019. URL: <https://ua-expert.com/ua/news/svitoviy-dosvid-u-sudovo-ekspertniy-diyalnosti/> (дата звернення: 18.12.2020).

Надійшла до редколегії 21.12.2020

Chumak V. V. International Experience of Organization and Activities of Forensic Expert Institutions

The author of the article studies international experience of the organization and activities of forensic institutions on the example of such countries as Germany, France, the Netherlands, Czech Republic and the United Kingdom. The legislative features of the functioning of forensic institutions and the regulation of the legal status of experts are noted. It is determined that regardless of the departmental subordination of forensic institutions, their activities are based on international standards.

The author has identified a scientific novelty, which consists in the further development of the provisions obtained by scientists and scholars on the organizational structure and practical activities of forensic institutions both in Ukraine and abroad, as well as the formulation of new conceptual provisions, conclusions and propositions for improving regulation of forensic activity in Ukraine.

The author of the article proves that the organization and activities of forensic institutions in France are based on national and international law regulating the specifics of forensic examinations and the legal status of the expert.

The author concludes that forensic activities in Germany, France, Spain, the Netherlands and the United Kingdom are carried out effectively, and its legal regulation takes place without violation of human rights and freedoms in compliance with international rules and standards. Their legislation, which addresses the organization and operation of forensic institutions, is aimed at respecting the rights and freedoms of a man and citizen, protection of the rights and interests of forensic experts.

The author of the article defines that the implementation of international norms and standards of organization and activity of forensic institutions brings expert institutions to a new level of functioning. This makes it possible to create an effective mechanism for the management and operation of forensic institutions and experts, which will determine

the high requirements for forensic examination, increase the professional level and efficiency of employees of expert institutions, which can meet the needs of modern justice.

Key words: forensic institutions, forensic examination, an expert, organization, activity, international experience, Germany, France, Great Britain, the Netherlands, Czech Republic.

